

Світайло С. В.
Київський міський педагогічний університет
імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуто особливості процесу формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики у процесі диригентсько-хорової підготовки, зокрема наголошено на необхідності забезпечити належний зміст фахової (хормейстерської) освіти студентам цієї спеціалізації шляхом відповідного планування й організації навчального процесу та підготовки його методичного забезпечення.

Ключові слова: фахова компетентність учителя музики, диригентсько-хорова підготовка, методичне забезпечення навчального процесу.

Проблема удосконалення професійної підготовки фахівців є незмінно актуальною для вищої школи. Це пояснюється не лише реформуванням сучасної системи освіти, а й радикальними змінами у суспільному житті, новими умовами життєдіяльності сучасного випускника вищого навчального закладу. Зазнає суттєвих трансформацій і підготовка спеціалістів у системі мистецько-педагогічної, зокрема хормейстерської підготовки, з урахуванням конкретних реалій сфери їхньої професійної діяльності.

Мета і завдання **статті** – розглянути особливості формування фахової компетентності учителя музики у процесі хормейстерської підготовки.

Огляд наукових джерел з питань модернізації сучасної вищої професійної освіти переконує, що дослідники, розглядаючи професійної компетентності сучасного вчителя, застосовують як рівнозначні терміни: “професійна компетентність” (Б. С. Гершунський, Т. В. Добудько, А. К. Маркова); “педагогічна компетентність” (Л. М. Мітіна); “професійно-педагогічна компетентність” (Ю. Н. Кулюткін, Г. С. Сухобська). Узагальнюючи їхні спостереження, зазначимо, що головними ознаками компетентнісного підходу до підготовки спеціалістів вони визначають: врахування загальносуспільного і особистісного значення набутих знань, умінь, навичок, якостей і способів продуктивної фахової діяльності; визначення мети професійно-особистісного становлення спеціаліста, вираженої в поведінкових і оціночних термінах; визначення відповідних компетенцій, які є метою розвитку особистості як фахівця; формування компетенцій як сукупності смислових орієнтацій, які ґрунтуються на засвоєнні національної і загальнолюдської культур; вироблення системи критеріїв вимірювання, які надаються обробці статистичними методами; створення педагогічних умов для формування фахової компетентності спеціаліста; створення

контрольних ситуацій для комплексної перевірки здатності студента практично застосовувати знання; інтегративна характеристика здатності майбутнього вчителя збагачувати й удосконалювати свої знання, уміння й навички, способи, форми і засоби діяльності.

Досліджуючи теоретичні і практичні аспекти сучасної мистецької освіти, автори праць акцентують, зокрема, на питанні диференціації мети і завдань різних напрямів і рівнів сучасної хормейстерської підготовки у вищій школі. Останніми роками найґрунтовніше дослідження належить Т. Смирновій [2], яка запропонувала професійну модель диригента-хормейстера з урахуванням специфіки сфери його майбутньої діяльності. Розглядаючи диригентсько-хорову освіту як цілісну систему, вона чітко розмежувала кілька напрямів підготовки таких фахівців. Так, до першого напрямку належить підготовка диригентів (хормейстерів) і співаків для професійних і висококваліфікованих хорових колективів, здійснювана у спеціальних музичних і музично-педагогічних закладах (академіях та інститутах мистецтв, консерваторіях, у закладах культури і мистецтв, музично-педагогічних закладах); до другого напрямку – підготовку спеціалістів у навчальних закладах культури (інститутах, університетах, академіях) для роботи з аматорськими хоровими колективами у позашкільних та клубних закладах; до третього напрямку – підготовку вчителів музики, учителів початкових класів і дошкільних закладів, здійснювану у вищих навчальних закладах (університетах, педінститутах), для виховання дітей та молоді засобами хорового спілкування в загальноосвітніх закладах (вищих, середніх, дошкільних) [2, с. 131].

Детально проаналізувавши кожен із цих напрямів, Т. Смирнова цілком слушно наголошує, що головною метою на кожному з них є максимальне зростання рівня передусім спеціальної підготовки студентів, набуття ними професійно значимих знань, умінь і властивостей [2, с. 137].

Важливо звернути увагу на те, що сьогодні системі вищої музично-педагогічної освіти здійснюється підготовка професійно компетентних спеціалістів для сфери музичної освіти та виховання, тобто вчителів музики. Саме в цьому, як підкреслює дослідник, полягає головне завдання і специфіка роботи вищих музично-педагогічних навчальних закладів [1, 2]. З огляду на це, слід підкреслити, що Т. Смирнова термін “вища музично-педагогічна освіта” тлумачить як процес і результат професійного становлення, художньо-естетичного розвитку творчої особистості учителя музики, його підготовку до музично-педагогічної діяльності: виконавської (інструментальної, вокальної, диригентсько-хорової), педагогічної (навчальної, виховної, розвивальної).

Серед цілісного комплексу завдань вищого музично-педагогічного навчального закладу з підготовки вчителів музики ми увиразнимо аспект

власне хормейстерський, оскільки саме спеціальна (фахова) підготовка тут потребує, на наш погляд, ще значного удосконалення. Передусім слід звернути увагу на зміст освіти – планування і змістове наповнення навчального процесу, у якому спостерігається тенденція до скорочення не лише обсягу навчальних годин, а й професійно орієнтованих дисциплін, спрямованих на здобуття спеціальних (хормейстерських), професійно значимих знань, умінь і властивостей. Пошлемося ще на принципово важливе зауваження Т. А. Смирнової, що диригентсько-хорову освіту студентів у музично-педагогічних університетах забезпечує надто скромна, порівняно з іншими навчальними закладами, кількість спеціальних дисциплін та обсяг навчального часу для їх викладання [2, с. 91].

Детально аналізуючи навчальний план цієї спеціалізації, наголошуючи, що у музично-педагогічних навчальних закладах диригентсько-хорові дисципліни становлять досить незначну його частину, дослідник наголошує: “Ситуацію ускладнює й негативна практика скорочення таких важливих дисциплін, як практикум керівництва хором (диригентсько-хоровий практикум – С.С.), хорове аранжування, читання хорових партитур, які були у навчальних планах 60–70-х років. Така “урізана” диригентсько-хорова освіта не забезпечує досвіду професійно-педагогічної діяльності вчителя-диригента, що гальмує зв’язок музично-педагогічної освіти зі школою” [2, с. 92]. До цих цілком справедливих і своєчасних зауважень додамо, що навчальними планами не передбачене викладання і таких спеціальних дисциплін, без яких говорити про повноцінну хормейстерську підготовку учителя музики вкрай складно, – йдеться про відсутність навчальних курсів з хорової музики, з методики роботи з хором, зокрема з дитячим хором, з аналізу та інтерпретації вокально-хорових творів.

Особливості формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики у процесі хормейстерської підготовки зумовлені комплексним характером досліджуваної ознаки. Її структурні компоненти логічно співвідносяться як з педагогічними, так і з хормейстерськими аспектами діяльності вчителя музики. Так, відповідно до Державного стандарту освіти за напрямом 0101 “Педагогічна освіта” за спеціальністю 6.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Музика”, студенти як майбутні вчителі музики, здобувши хормейстерську підготовку, мають бути підготовлені до навчально-виховної роботи із школярами засобами вокально-хорового співу на уроках музики та у позаурочний час (з дитячими хоровими колективами, ансамблями), здійснювати музично-естетичний розвиток учнів засобами вокально-хорового мистецтва. Зокрема, відповідно до ОКХ для бакалавра, майбутній учитель музики має бути підготовлений до виконання таких функцій: діагностувальної (виявляти рівень музичного розвитку учнів, визначати необхідні прийоми і засоби для індивідуальної

роботи з учнями, які потребують цього, оцінювати рівень музичного розвитку учня чи творчого колективу в результаті здійсненої навчально-виховної роботи); аналітичної (аналізувати результати навчально-виховної роботи над музичним розвитком школярів, здійснювати музично-теоретичний, вокально-хоровий аналіз вокально-хорового твору, добирати та аналізувати навчальний і концертний репертуар); планувальної (складати план уроку чи репетиції, складати виконавський план роботи над вокально-хоровим твором, добирати навчальний та концертний репертуар); організаційної (організовувати музичні заняття під час уроків чи репетицій з дитячим хоровим колективом, з окремими учнями (індивідуальні заняття) та з класом, створювати під час занять атмосферу доброзичливості і взаємодопомоги у відносинах між учнями та між учителем і учнем); педагогічної (естетичне виховання та музичний розвиток школярів під час уроків музики та у позаурочний час, логічний і послідовний виклад навчального матеріалу у доступній для школярів формі відповідно до їхніх вікових особливостей і можливостей, створення необхідних психолого-педагогічних умов для результативного процесу навчання); мотиваційну (заохочувати школярів до вокально-хорового співу на уроках музики та у позаурочний час); комунікативної (під час уроків музики та репетицій налагоджувати взаємозв'язок та взаємодопомогу між учнями, співаками хорового колективу); консультативної (надавати рекомендації та поради школярам щодо розвитку їхніх індивідуальних музичних даних та щодо роботи над вокально-хоровим твором); контрольної (здійснювати початковий, проміжний та підсумковий види контролю за результатами музичного розвитку школярів та роботи над розучуванням і виконанням вокально-хорового твору).

Власне, усе це й зумовлює особливості формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики у процесі хормейстерської підготовки, у якому ми передбачили: а) комплекс методичного забезпечення з хорознавчих дисциплін (навчальна програма з історії української хорової музики, методичні рекомендації з методики роботи з хором, включаючи аналіз та інтерпретацію вокально-хорових творів, комплекс творчих завдань); б) педагогічні умови (формування хорознавчого тезауруса, ціннісно-аналітичне осмислення вокально-хорових творів, набуття професійного досвіду у процесі практичної роботи). Застосування цього методичного забезпечення і дотримання визначених педагогічних умов надало можливість ефективно втілити розроблену експериментальну модель формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики у процесі хормейстерської підготовки.

Загалом педагогічна наука має досить вагомі здобутки в науковому дослідженні проблеми підготовки фахівців у системі диригентсько-хорової

освіти. Серед першорядних завдань у цій галузі дослідники цілком правомірно вважають такі: засвоєння студентами досвіду хорової культури (теоретичних знань, мистецьких вокально-хорових зразків, хорового виконавського досвіду); розвиток і становлення особистості студента у процесі навчально-професійної діяльності; підготовку до виконавської, педагогічної та управлінської діяльності у сфері хорової культури. Зокрема, проблема інтенсифікації хормейстерської підготовки багатьма вважається сьогодні однією з актуальних, тому автори пропонують відповідні комплекси активних методів навчання (М. Тукмачова, Р. Єрман, Б. Яркін, К. Матвєєва, Н. Венедіктова, В. Козир, Т. Первушина та ін). До головних завдань формування професіоналізму хормейстера належать збагачення змісту хорової освіти, щоправда, надаючи переваги здебільшого одному з головних його компонентів – педагогічному репертуару, у процесі опанування якого й набувається необхідний хормейстеру професійний досвід, знання та вміння (В. Єлисеєва, В. Ніколаєнко).

Автори проаналізованих наукових праць, до речі, як і Т. Смирнова, наголошують на ролі і значенні змісту освіти як головного чинника професійної підготовки хормейстера. Щоправда, тому вони здебільшого мають на увазі необхідність урізноманітнювати навчальний репертуар, розширювати його. Жодною мірою не заперечуючи такого підходу і погоджуючись з цими твердженнями, все ж акцентуємо на тому, що не менш важливим у збагаченні змісту хормейстерської освіти як основи для формування фахової компетентності майбутніх учителів музики є засвоєння ними історико-теоретичних та методичних знань, які дадуть їм можливість цілком цілеспрямовано набувати фахових компетенцій, зокрема: здатності діагностувати музичні здібності учнів, співаків хору, коригувати недоліки в музичному розвитку дітей, розвивати їхні музичні здібності, сприяти їх естетичному вихованню, планувати й організовувати музичні заняття (уроки, репетиції) з окремими учнями, з класом та з хоровим колективом, добирати навчальний та виконавський репертуар, характеризувати й аналізувати хорові твори, визначати творчі завдання, співвідносити їх з реальними виконавськими та психологічними можливостями школярів, виробляти виконавський план, застосовувати конкретні прийоми та засоби втілення твору у хоровому звучанні.

Специфіка навчального процесу для студентів цієї спеціалізації полягатиме в тому, що педагогічні знання, уміння навички вони засвоюватимуть крізь призму і на матеріалі хорознавчих та хормейстерських дисциплін. І навпаки, весь цикл хормейстерської підготовки майбутнього вчителя музики має бути спрямований і на формування педагогічних компетенцій учителя музики як здатностей здійснювати музичний розвиток школярів засобами вокально-хорового співу. Тут важливо послідовно

дотримуватись головних дидактичних принципів: планування (співвідношення між циклами навчальних дисциплін, обсяги годин на спеціальні дисципліни, які впливають на рівень професійної підготовки спеціаліста, на самостійну роботу студента) та організації навчального процесу з урахуванням освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки; методичного забезпечення навчального процесу; посилення питомої ваги самостійної роботи для формування фахової компетентності спеціаліста у вищій школі. Тому ми виходили з того, що, відповідно до Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, обсяг самостійної роботи студента над вивченням кожної дисципліни становить $1/3 - 2/3$ від загального обсягу часу, передбаченого типовим навчальним планом, тобто для одного кредиту (54 год.) – 18-36 годин. Слід додати, що навчальний час студента передбачає на самостійну роботу 3-4 год. щодня. Такий обсяг часу не лише дає змогу викладачеві, а й зобов'язує його ретельно й послідовно планувати й спрямовувати самостійну навчальну діяльність студента на здобуття ґрунтовних теоретичних знань та на формування на їх основі необхідних фахових і особистісних компетенцій. Серед багатьох видів самостійної роботи студентів, для майбутнього учителя музики, який здобуває хормейстерську підготовку, необхідними є такі: пошук та опрацювання мистецтвознавчих праць з певного питання (теми); їх конспектування, складання тез, реферування; написання повідомлень, рефератів, доповідей з обраної теми; самостійне прослуховування та аналіз вокально-хорових творів (музично-теоретичний, вокально-хоровий, виконавський), написання розширених анотацій до розучуваних хорових творів, складання виконавського плану та ін. Такі форми самостійної роботи важливі і необхідні для формування когнітивного-пізнавального, ціннісно-аналітичного та діяльнісно-креативного компонентів фахової компетентності майбутнього учителя музики.

Безперечно, характер і зміст самостійної роботи студента щоразу залежать від специфіки навчальної дисципліни, і це зобов'язує педагога цілеспрямовано орієнтувати таку роботу на бажаний освітній результат. Зважаючи на специфіку фахової компетентності учителів музики, які здобувають її у процесі хормейстерської підготовки, тобто на її комплексний характер, завдання для самостійної роботи мають передбачати як безпосереднє поглиблення студентами спеціальних знань (збагачення хорознавчого тезаурусу), так і на формування здатності ціннісно-аналітично осмислювати конкретні завдання з музичного розвитку школярів засобами вокально-хорового співу, набувати практичних професійних навичок для здійснення педагогічної і творчої роботи із школярами.

Для формування у майбутніх учителів музики когнітивного компонента фахової компетентності важливо залучати спостереження і висновки

наукових праць з мистецтвознавства (статей, монографій) про творчість окремих композиторів, про визначальні етапи (відповідно до теми, яка вивчається) розвитку хорової музики та про її особливості на кожному з них, про становлення і модифікацію хорових жанрів, їх специфіку, взаємодію і взаємовплив; про роль і значення самостійного тлумачення змісту (інтерпретації) виконуваного твору, головні критерії, прийоми його аналізу; про методичні засади навчально-виховної і творчої роботи з дитячим колективом; про особливості музичного виховання і розвитку дітей. Зокрема, у зв'язку з недостатнім висвітленням у навчальних посібниках і підручниках історії хорової музики, варто запропонувати студентам самостійно опрацювати наукові дослідження про особливості хорових жанрів (обробок народних пісень, хорів, хорових концертів, кантат, пісень) у процесі їх історичного розвитку. Вивчаючи хорову класику, доцільно рекомендувати студентам для самостійного опрацювання ґрунтовні праці таких відомих музикознавців, як Н. О. Герасимова-Персидська, О. Я. Шреєр-Ткаченко, Л. О. Пархоменко, А. К. Терещенко, Т. П. Булат., Б. М. Фільц та ін. Результатом такої роботи можуть бути підготовлені студентами виступи на семінарських заняттях, реферати, доповіді на студентських конференціях чи тематичних читаннях, розгорнуті письмові анотації хорових творів. Щодо сучасної хорової музики, її охарактеризовано переважно у наукових статтях, дисертаційних дослідженнях, наукових доповідях.

Особливого значення для майбутніх учителів музики, які працюватимуть над естетичним розвитком школярів засобами вокально-хорового співу, набуває засвоєння у процесі хормейстерської підготовки дитячого вокально-хорового репертуару. Водночас це завдання досить складне, оскільки вокально-хорова музика для дітей практично не вивчається в загальних оглядових курсах з історії української музики чи хорової літератури, не викладається вона і як самостійна дисципліна. Єдиний вихід – самостійне опрацювання студентом у процесі хормейстерської підготовки творчості композиторів, які створювали вокально-хорові твори для дітей : їхнє прослуховування, вивчення, аналіз.

Оволодіти методикою роботи з хором студентам допоможуть, опрацьовані ними, крім класичних (В. Краснощекова, П. Чеснокова, К. Пігрова, А. Мархлевського та ін.), праці В. Живої, Г. Єржемського, К. Ольхова; для роботи з дитячим хором – В. Стулової, М. Осенєвої, О. Апраксіної та ін. Майбутнім учителям музики важливо зважати на специфіку дитячого голосу, зважати на його типові особливості, незалежно від дитячого віку, а саме – на м'яке, “срібне” його звучання, фальцетне (головне) звукоутворення, та водночас – на обмежену силу звука. До того ж, майбутній учитель музики має враховувати, що дитячий голос не є сталим, що він перебуває у процесі вікового змінювання. Саме цим викликана

необхідність розподіляти процес розвитку дитячого голосу на кілька етапів, відповідно до яких – визначати кілька вікових груп. Та крім теоретичних аспектів методики вокально-хорової роботи із школярами, їм необхідно набути практичних здатностей розвивати дитячий голос, слух, збагачувати їхній слуховий досвід шляхом прослуховування творів дитячого вокально-хорового репертуару, сприяти набуттю ними навичок співу, ціннісного ставлення до розучуваних і виконуваних творів.

Працюючи над написанням повідомлень, рефератів, доповідей, розширених письмових анотацій до хорових творів, студенти збагачуватимуть свій хорознавчий тезаурус, набуватимуть фахових компетенцій, необхідних для здійснення ціннісно-аналітичного осмислення хорового твору, його музично-теоретичного, вокально-хорового, виконавського аналізу, для складання плану роботи над ним із школярами під час уроків музики чи репетицій шкільного хорового колективу, для естетичного виховання і розвитку дітей засобами вокально-хорового співу.

Майбутнім учителям музики у процесі хормейстерської підготовки важливо не лише засвоїти теоретичні аспекти музично-педагогічної роботи із школярами, чи не найголовніше – набути практичних навичок, починаючи від прослуховування дітей і визначення їхніх музичних здібностей та рівня музичної підготовки – до розучування хорових творів та їх концертного виконання. Для цього, безумовно, незамінною є робота студентів на практичних заняттях з диригентсько-хорового практикуму. За ситуації, що склалася – скорочення цієї дисципліни у навчальних планах хормейстерської підготовки – практичні здатності вокально-хорової роботи із школярами можна набувати під час практичних аудиторних занять з методики роботи з хором.

Слід наголосити і на необхідності узгоджувати роботу студента у класі з диригування та над методикою роботи з хором, адже під час кожної з них він, крім власне знань і практичних здатностей, набуває педагогічного і виконавського досвіду, який теж є ознакою його фахової компетентності як спеціаліста. Тут, крім набуття навичок з техніки диригування, студент “напрацьовує” репертуар як основу свого хормейстерського досвіду, аналізує розучувані ним твори (за змістом, формою, стилістикою), складає виконавський план та письмові анотації, тобто удосконалює свій професіоналізм, виробляючи безпосередньо хормейстерські компетенції.

Отже, результативність формування фахової компетентності учителя музики у процесі хормейстерської підготовки безпосередньо залежить від змісту власне хормейстерської підготовки студентів, під час якої вони набувають необхідних професійних знань і здатностей, практичного досвіду. Завдання вищих мистецьких закладів, у яких здійснюється хормейстерська підготовка учителів музики, – сприяти збагаченню змісту фахової освіти

студентам цієї спеціалізації шляхом відповідного планування й організації навчального процесу та підготовки його методичного забезпечення.

Використана література:

1. Ростовський О. Я. Проблеми і перспективи музично-педагогічної освіти в Україні / О. Я. Ростовський // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Учитель музики – хормейстер у школі. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. – С. 83-89.
2. Смирнова Т. А. Теорія та методика диригентсько-хорової освіти у вищих навчальних закладах : психолого-педагогічний аспект : монографія / Т. А. Смирнова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Горлівка : ПП “Видавництво Ліхтар”, 2008. – 445 с.

СВИТАЙЛО С. В. Особенности формирования профессиональной компетентности учителя музыки в процессе диригентско-хоровой подготовки.

Рассмотрены особенности процесса формирования профессиональной компетентности учителя музыки в процессе диригентско-хоровой подготовки, в частности, акцентировано на необходимости обеспечить надлежащее содержание профессионального (хормейстерского) образования студентов этой специализации путем соответствующего планирования и организации учебного процесса и подготовки его методического обеспечения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность учителя музыки, диригентско-хоровая подготовка, методическое обеспечение учебного процесса.

SVITAYLO S. V. Features of forming the professional competence of music master in the process of choir-master preparation.

It is reviewed the features of process of forming the professional competence of music master in the process of choir-master preparation, in particular, it is accented on necessity to provide the proper content of professional (choir-master) education of students of this specialization by the proper planning and organization of educational process and preparation of its methodical support.

Keywords: professional competence of music master, choir-master preparation, methodical support of educational process.

**Степаненко Л. М.
Київський інститут соціальних та культурних
зв'язків імені Св. княгині Ольги**

**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ
(ПІДГОТОВКА ДО СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ)**

У статті розглядається використання інноваційних методів навчання та їх класифікація під час підготовки майбутніх психологів до діяльності з реалізації особистістю соціальних зв'язків. Розкрито специфіку підготовки майбутніх психологів за різноманітними інноваційними методами.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, підготовка студентів-психологів, особистість, соціальні зв'язки.

Сучасний стан суспільства характеризується тим, що багато галузей людської діяльності, у тому числі і освіта, у більшості випадків розвиваються